

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“ БЛАГОЕВГРАД

РЕЦЕНЗИЯ

на представените трудове за защита на
дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“ в
ЮЗУ „Неофит Рилски“, Заповед №г.

Автор на дисертационния труд: Бехра Ахмед Кортова, докторант към Катедра „Славистика и балканистика“ при Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, Област на висше образование 2. Хуманитарни науки, Професионално направление 2.1. Филология, Научна специалност: Руска литература

Научен ръководител: проф. д-р Стилиян Стоянов

Тема на дисертацията: ГЕРОЯТ И ВРЕМЕТО В КРАТКИТЕ ФОРМИ НА АЛЕКСАНДЪР СОЛЖЕНИЦИН

Рецензент: доц. д-р Светла Томанова, Катедра „Славистика и балканистика“, Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград

Биографична справка

Бехра Ахмед Кортова е докторант по програма „Руска литература“ в Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград. Научните ѝ интереси са в областта на руската литература от 20. век, по-специално кратките произведения в творчеството на Александър Солженицин и тяхната жанрова специфика.

Завършва бакалавърска програма по „Педагогика на обучението по български и чужд език (руски език)“ през 2010 г. и получава магистърска степен по журналистика и работа с медиите през 2013 г. с отличен успех.

Има участие в редица международни студентски научни форуми. Автор е на научни публикации в областта на руската литература. Води практически занятия по литература пред студенти. Научната ѝ работа е тясно свързана с интереса ѝ към руската литература и прозаичните произведения.

Публикации по темата

Бехра Ахмед Кортова представя 3 статии по темата, които са публикувани в издания на Филологическия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Публикациите ѝ са фокусирани върху проблемите на руската литература от 20. век, с акцент върху творчеството на Александър Солженицин. Основен обект на изследване са кратките прозаични форми, категориите пространство и време и философското тълкуване на идеята за физическата и духовната свобода. В статиите се разглеждат особеностите на кратките по форма творби на Солженицин. Изследванията подчертават значението на културния контекст и не просто появата на един нов автор, а нахлуването на алтернативна историческа памет. Наред с това се проследяват съвременните тенденции в изучаването на произведения, които отказват да се впишат в каноните на социалистическия реализъм. Акцент се поставя върху чувствителни деликатни проблеми и преживявания, които дълбоко вълнуват читателя и оставят трайна следа в светоусещането и миогледа. Жанровата специфика на творбите е ключов фактор, влияещ върху избора на отправна точка за изследвания.

За първи път в българското литературознание се предлага систематизирана типология на героите в кратките форми на Солженицин. Това позволява творчеството му да се разглежда не като сбор от разкази, а като единна философска система, в която са дефинирани специфични функции на времето. Общият принос на публикациите се състои в задълбочаването на разбирането за посоката и измерението на времето като главна „фигура“ в творчеството на нобелиста.

Авторефератът отразява вярно структурата и съдържанието на дисертационния труд и включва подробна справка за приносите на работата.

Актуалност на дисертационния труд

Дисертационният труд на Бехра Кортова е с достатъчен обем, който отговаря на минималните изисквания за такъв труд, и се състои от увод, три глави, заключение и библиография – списък с основна и допълнителна литература.

Темата на дисертацията е особено актуална и плодотворна както в полето на изследванията на литературата от 20. век, така и далеч отвъд научните ѝ граници. Вече няколко десетилетия можем свободно да четем, споделяме и говорим за творчеството на Солженицин. Нещо повече – творчеството и жизнените предизвикателства на нобелиста са тема на не едно и две научни писания, изучава се във вузовете, посвещава им се и тази дисертация.

Актуалността на темата се обуславя от няколко фактора. На първо място, в условията на напрегната международна обстановка особено чувствителна е темата за личната свобода и обективната оценка на редица литературоведчески и философски категории като време, пространство, истина и ценностна система.

На второ място, въпреки динамичното развитие на пазара на критична и историографска литература, изследванията в областта на руската литературата от 20. век, особено в българската научна традиция, остават ограничени или липсват напълно. Това създава необходимост от съвременни научни разработки, които да анализират класически и актуални текстове и да предложат ефективни преводачески, издателски и преподавателски стратегии.

От трета страна, спецификата на творчеството на Солженицин прави литературоведческият анализ на творбите и основните мотиви в тях особено сложен и отговорен процес. Това налага необходимостта от изследване не само на тематичните области в творбите, но и на жанровите характеристики, емоционалното въздействие, символиката и реалистичността на изображението.

Допълнителна актуалност на темата се обуславя от:

- липсата в българската литературна теория и литературна история на критически анализи по темата;
- нарастващата роля на обективна и задълбочена литературна критика въобще;
- необходимостта от консенсусни решения за редица онтологични позиции.

В този смисъл дисертационният труд е актуален както от теоретична, така и от практическа гледна точка, тъй като допринася за по-доброто разбиране на една вече отдалечена във времето и светогледа на младите читатели литература и предлага насоки за усъвършенстване на преподавателската, преводната и издателската практика.

Запознатост с анализирания научен проблем и преглед на литературата

Дисертационният труд показва добро познаване на проблематиката и художествените достойнства на разглежданите творби. Дисертантът разглежда и цитира

утвърдени теоретични източници и адекватно включва ключови концепции и философски трактовки на категориите време, хронотоп, хронос, кайрос, линейно време, безвреме, вечност, забавяне, ускоряване и свиване на времето, което осигурява стабилна теоретична рамка.

Недостатъчната изученост на темата в исторически план е категорично заявена, въпреки споменаването на оскъдни български изследвания по темата, което маркира реалното положение на научните анализи в национален контекст. Следва положително да оценим приноса на авторката в областта на дадените изследвания.

Въпреки това прегледът на литературата остава по-скоро описателен, отколкото критически. Липсва по-ясно разграничаване на научни позиции, както и задълбочена дискусия на противоречията между различните теоретични подходи. В по-ограничена степен са представени съвременни изследвания, пряко фокусирани върху разглежданите литературоведски категории: герой и неговото битуване в екстраординарен хронотоп.

Значителна част от използваната литература е написана и издадена през този век, което допринася за актуалността на използваните източници. В обобщение, Кортова демонстрира добра информираност и коректно използване на основните теоретични източници, но би могла да задълбочи критическия анализ и да разшири литературния обзор с по-актуални и специализирани изследвания на български и руски език.

Съответствие между цели и задачи и избраната методика на изследване

Изборът на произведения за анализиране е подчинен на зададената тема на дисертационния труд „Героят и времето в кратките форми на Александър Солженицин“. В дисертацията са направени редица уговорки, които обясняват избора на конкретни произведения в полза на кратките прозаични форми. Този избор е мотивиран не от прагматични съображения, а е подчинен на целта – да се изолира типичната *времева компресия*.

Това показва едно решение, което е добре премислено и основано на задълбочено и детайлно познаване на произведенията (а също така познаване на автора, критиката, отзивите и читателската реакция). Това решение е доказателство за научния подход към задачите на работата и целите, които си поставя този научен труд.

В дисертационния труд е налице добро съответствие между формулираните цели и задачи и избраната методика на изследване. Основната цел – изследване на кратките произведения на Солженицин – е ясно заявена чрез конкретни задачи, свързани с анализ

на героя и времето, тълкуване на културно обусловени елементи и стратегическа оценка на историческото време, в което са създадени кратките творби.

Избраната методика, включваща задълбочен анализ, е адекватна на поставените цели. Методът на изследване и анализ позволява детайлно разглеждане на спецификата на категорията време (а може би и антивреме) и дава възможност за обосновани изводи.

Методите на изследване са компилативни: съчетават се исторически, културологични, литературоведчески и общи филологически наблюдения (митология, фолклор, приказен фолклор, фолклорен епос, провербиален хронотоп). Всичко това в контекста на древната руска и класическата руска литература. Наблюденията в херменевтичен план помагат да се осмисли духовната мощ на кратките произведения.

Положително следва да се оцени и фокусът върху конкретни текстове (Матренин двор, Крохотки, Один день... и др.), което осигурява дълбочина на анализа и съответства на изследователските задачи. Включването на интердисциплинарен подход (философски, културологичен и психологически) допълнително подкрепя постигането на целите.

Въпреки това методиката остава в по-голяма степен описателно-аналитична и би могла да бъде допълнена с по-ясно формулирани критерии за оценка на разглежданите категории, основните мотиви в творбите, което би засилило стойността на изследването.

Въпреки всичко, съществува логическа и функционална връзка между цели, задачи и методика, като избраният изследователски подход е подходящ, но има потенциал за допълнително методологично прецизиране.

Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Дисертационният труд съдържа както научни, така и научно-приложни приноси, които могат да бъдат формулирани в следните основни насоки: с литературни изразни средства се анализират и се тълкуват важни философски категории; търсят се начините за емоционално въздействие на творбите; дефинира се творческата сила на автора, която бележи тези творби.

Научните приноси се изразяват преди всичко в систематизиране и доразвиване на проблема за героя и времето (неговото и нашето). Изследването предлага цялостен подход към темата, като я разглежда не само на литературно, но и на културно, философско и психологическо ниво.

Времето тук не е граматична категория, нито историческа конкретика. Времето е философска категория. В дисертацията се говори за *времева компресия и съгъстяване на художественото време*, което може би по-точно следва да се нарече *свиване на художественото време*. Казано е, че в тези творби *времева компресия създава напрежение между „голямата история“ и индивидуалната съдба*.

Изследването не е съпоставително историческо, сравнително литературоведско изследване или историографско проучване. Изборът на материали за анализ и на самите произведения се прави, за да се подчертае главното и специфичното за кратките прозаични жанрове в творчеството на Александър Солженицин.

Без да превръща дисертацията в историографско проучване Корткова разглежда реакцията на официалната социалистическа критика и нелегалното преписване и разпространяване на творбите. С изключителна вещина докторантката разглежда жанровата принадлежност на творбите. Понятието жанр традиционно се подчинява не само на физическия обем на творбите, а произведенията са групирани по жанр (по В.Я. Пропп) в зависимост от съдържанието, формата и функционалната предназначеност. В дисертацията е изложена авторската (на Солженицин) жанрова класификация с различните форми на кратка проза: традиционни разкази (наречени тук класически); разкази от две части; и лирико-философски миниатюри „Крохотки“, които свиват времето в един миг – мига на духовно прозрение. Отделянето на „Крохотки“ в специфичен жанр се основава на функционалната особеност на тези творби: те изпълняват нравствено поучителна функция, насочена към осмисляне на миналото и към избора на човека в условия под натиск.

Втората глава е посветена на героя, а третата на времето като философска категория. Приносните моменти са изброени в автореферата като са логично класифицирани в три групи.

Допълнителен приложен принос е насочването на вниманието ни към вечната тема за истината. Дисертацията отделя подобаващо място на култа към истината у Солженицин, който настоява за върховенство на истината в литературата. Негова висша задача е „да служи на реалността“. *Одно слово правды весь мир перетянет...* Това е главната мисия на художника – да е пазител на истината. Тази фраза става девиз на цялото му творчество. Именно тази черта на неговите литературни творби прави научния труд за същите тези творби актуален и стойностен. Истината е винаги само една. И винаги излиза наяве. И въобще не зависи от времето. Тя е извън него. И е въздесъща.

Научен принос представлява и изборът на обект на изследване – кратките форми, които са съвсем непозната територия за литературната ни наука.

В научно-приложен аспект трудът предлага конкретни наблюдения и обобщения, които могат да се използват в практиката на преподаване и изучаване на руската литература.

Препоръки и критични бележки

Дисертационният труд се отличава с добра теоретична основа и последователност в изложението, но могат да бъдат отправени някои препоръки и критични бележки с оглед неговото усъвършенстване:

На първо място, както се спомена по-горе, прегледът на литературата би могъл да бъде по-задълбочен в критически аспект. Въпреки широкия обхват на използваните източници, те са представени предимно описателно, без достатъчно ясно разграничаване на различните научни позиции и дебати в областта.

На второ място, методологията на изследването, макар и адекватна на поставените цели, би могла да бъде по-прецизно формулирана. Полезно би било да се въведат поясни критерии за оценка на преводните решения при превода и употребата на семантични синоними като *лагерници, затворници, зеки, заключените...* В цитатите се срещат неточни преводи направени по звукова аналогия: *селския кооператор, полския пазач, времето се явява като вечен опонент..., да изплюваш костичките право на пода...* Редните числителни имена са изписани с римски цифри, което не съответства на съвременния български правопис.

На трето място, анализът се основава основно на качествен подход – разглеждат се последователно отделни произведения и се посочват характерните за тях особености. Би било целесъобразно анализът да се прави като се тълкува символиката и се проследяват отделни мотиви, които се срещат в различни произведения: мотивът за цъфналото или отсеченото дърво, мотивът за потопената църква и оцелялата камбанария, оскверненото гробище, свещеническото одеяние като символ на принадлежността, тухлата като градивен елемент и цената за цяла и половин тухла от разрушения храм, изгревите и залезите като единствени времеви маркери, сламената възглавница като противовес на традиционната за руската фолклорна култура „пуховая подушка“. В работата са разгледани мотивът за студа, вятъра, леда и пропукването на леда, дългата зима и дълбокия мрак, но редица традиционни мотиви и символи остават извън обхвата

на труда. Те биха могли (препоръчително) да станат обект на изследване в бъдеще. И също така биха засилили аргументацията и доказателствената стойност на изводите.

Освен това, може да се разшири корпусът от анализирани текстове, за да се постигне по-голяма представителност на направените обобщения. В настоящия вид изследването предлага задълбочен, но сравнително ограничен по обхват анализ на традиционните мотиви.

И така, направените бележки не намаляват стойността на труда, а по-скоро очертават възможности за неговото доразвиване и задълбочаване.

Заклучение

Всички отправени критични бележки и препоръки са насочени към усъвършенстване на текста и задълбочаване на анализа и по никакъв начин не омаловажават положението значителен труд от страна на докторанта при обработката на изследвания материал и постигнатите резултати. Дисертационният труд отговаря на изискванията за научно изследване и със своите приноси елементи представлява сериозно, практически значимо изследване, съответстващо на критериите на чл. 27 от ППЗРАСРБ. Въз основа на това давам своята **положителна оценка** на дисертационния труд на Бехра Ахмед Кортова и гласувам с **ДА**, за да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

06.06.2026 г.

РЕЦЕНЗИЯ

официального рецензента – доктора доцента Томановой Светлы Константиновы о диссертационной работе Кортовой Бехры Ахмеда на тему: „Герой и время в кратких формах А.И. Солженицына“, представленной на соискание ученой степени доктора по специальности Русская литература

Актуальность исследования

Проведенное автором исследование и обобщение опыта, свидетельствует о нерешенных вопросах творчества А.И. Солженицына в болгарской литературной критике. Кроме того, практика свидетельствует, что произведения данного писателя изучаются в вузах на филологических факультетах весьма хаотично и поверхностно. Практически отсутствуют разработки о категориях *пространство и время* в произведениях авторов двадцатого столетия.

В современной методической и научной литературе более детально разработана методика изучения литераторов социалистического реализма, нежели их оппонентов (носителей нобелевской премии в том числе). При этом недостаточно внимания уделяется творчеству Александра Солженицына в целом и его рассказам и миниатюрам в частности. Имеющиеся результаты научных исследований и методические рекомендации носят общий характер, без учета времени создания и распространения произведений и без учета реакции читателей и издателей. Поэтому решение задачи по повышению уровня преподавания и изучения русской литературы XX века и более глубокого ее понимания приобретает первостепенное значение.

Автор исследования отмечает, что в настоящее бурное время уделяется недостаточное внимание повышению уровня подготовки студентов и учащихся по русской литературе.

Все вышесказанное положительно влияет на актуальность диссертации и другие ее достоинства.

Исследования, проведенные в последние годы передовыми болгарскими и зарубежными специалистами в сфере русской литературы советской эпохи, показывают, что творчество оппонентов социалистического реализма изучено довольно поверхностно или совсем неизучено. Между тем, работ, посвященных анализу рассказов и миниатюр А.И. Солженицына, нам обнаружить не удалось. В научной литературе не нашли своего отражения вопросы, связанные с разработкой логической модели эффективного использования произведений той поры с целью изучения функционирования категорий *время, вечность, темпоральные маркеры, линейное, циклическое или всеобхватное время, физические меры времени и пространства, судьба индивида и историческое время*. В диссертации *время* – не грамматическая категория, не физическое состояние, а философская сущность с огромным психологическим и эмоциональным воздействием. А также не существует работ о психолого-философских положениях в практической работе с категориями пространства и времени, в которых бытует герой.

Таким образом, **актуальность** данного исследования вызвана наличием противоречия между существующей объективной потребностью в логически обоснованных наблюдениях творчества А.И. Солженицына и отсутствия научного обоснованной модели анализов кратких прозаических произведений.

Основная заслуга автора исследования состоит в научном обосновании и разработке принципов толкования некоторых традиционных символов, метафор и иносказаний: *И для них тут, и для всех, кто однажды увидел это диво: ведь стоит колокольня! Как наша надежда. Как наша молитва: нет, всю Русь до конца не попустит Господь утопить... (Колокольня)*. В диссертации рассмотрена семантика традиционных негативных иносказаний: *холод, лед, ветер, мрак, ночь* и их противопоставление: *восход, весна, оттепель, воздух, колокольня, звон колоколов: ...Но раздавался звон вечерний... Этот звон поднимал людей от того, чтобы опуститься на четыре ноги. (Путешествуя вдоль Оки)*. Восхождение Солженицына на литературную сцену не просто появление нового автора; это вторжение альтернативной исторической памяти, которая категорически отказывается подчиняться канонам социалистического реализма.

Соискателем определены наиболее эффективные средства определения времени. К ним относятся: линейность, всеобхватность, цикличность, невозможность измерения - безмерность, относительность, гибкость. Соискателем разработаны критерии оценки времени и героев.

Обоснованность и достоверность результатов исследования обеспечивались: анализом современных достижений литературной теории и критики и литературоведческих наук; логикой исследования; выбором методов и методик, соответствующих задачам исследования; репрезентативностью выводов к каждой главе; положительными результатами исследовательской работы.

Практическая значимость исследования состоит в разработке методов анализа. Полученные данные могут быть использованы преподавателями филологических, литературных, педагогических и театральных факультетов для совершенствования подготовки студентов, славистов, русистов и литературоведов, артистов театра и кино.

Диссертация состоит из введения, трех глав, общего заключения, выводов, списка литературы. Работа содержит несколько рисунков. Список литературы насчитывает достаточное количество наименований, из них доброе мнозинство издано в XXI веке. Этот факт (бесспорно) является достоинством научного труда.

Автореферат отвечает основным требованиям оформления и составления. Автореферат полностью соответствует тексту диссертации и отражает основные ее положения.

Оценивая диссертацию положительно, следует указать на отдельные **недостатки**:

1. Автор достаточно глубоко раскрывает содержание отдельных произведений. Между тем, почему выбрана именно такая методика, согласно которой диссертант последовательно анализирует отдельные произведения в целом (во второй главе) или анализирует отдельные мотивы (в третьей главе): *зима, ветер, затопленная церковь, торчащая колокольня, колокольный звон...* Из текста диссертации сожно понять чем вызвано нарушение последовательности в этом плане.

2. В работе недостаточно полно показаны наиболее распространенные мотивы и символические образы, в том числе и традиционных фольклорных символов, метафор и иносказания.

Однако, указанные недостатки не снижают в целом положительной оценки выполненного диссертационного исследования.

Вывод. Диссертация Кортовой Бехры Ахмеда на тему „Герой и время в кратких прозаических произведениях Солженицына“ является самостоятельной завершенной научно-квалифицированной работой, которая содержит новое решение проблем кратких жанров творчества Солженицына.

По своей актуальности, теоретической и практической значимости, научной новизне она соответствует требованиям закона о присуждении ученых степеней, предъявляемым к диссертациям. А ее автор Бехра Ахмед Кортова заслуживает присуждения степени кандидата филологических наук (болг. „доктор“) по специальности Русская литература.

Официальный оппонент:

доцент Кафедры славистики и балканистики Юго-западного университета имени Неофита Рилского, Благоевград

доцент доктор Томанова Светла Константинова

06 июня 2026 года